

Valóban nincs más választás, mint amire az utolsó sorok szólítanak fel: „fejezzünk le nyilvánosan egy műfajt / amelynek előbb elnézést kérünk fikatív szereplőtől / meghajolva a történelem színpadán / a már kiürült nézőtér előtt”. A regényíró leszámol műfajával. A valóságban azonban nem ilyen válságos a helyzet.

Erőtlen, hatásos befejezés. Költészet.

LADÁNYI István

REGÉNY ÉS DOKUMENTUM

Dér Zoltán: *Fecskelány*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1985

Az elsőkötetes Kosztolányi Dezsőnek és az ismert zeneszerző és karmester, Lányi Ernő leányának, a tizenhárom éves Lányi Hedvignek öt esztendeig tartó szerelmi regénye bontakozik ki előttünk az immár második kiadását megért *Fecskelányban*, Dér Zoltán könyvében. A könyv dokumentumokat közöl: Lányi Hedvig naplórészleteit és Kosztolányi Dezső hozzá intézett leveleit, időrendi sorrendben, keltezéssel. Mégsem pusztán dokumentumgyűjtemény a *Fecskelány*, csupán forrását képezik dokumentumok, szándéka szerint ugyanis irodalmi mű: regény. A dokumentumok egybemontásolásával ugyanis egységes történet kerekedik ki: a költő és szerelme fellángolásának és ellobbanásának esete. A regényszervező eljárás nem ismeretlen: a levélregények szerkesztésmódjára és jellemzőire ismerhetünk benne: az elbeszélte történet fragmentális, a stílus oldott, a képzelet csapongó, részletező okfejtés helyett az utalások uralkodnak el. A levél csak forma, ürügy a megszólalásra, az öntörvényű regényvilág létrehozására, amelyben nem a valós világ és a regényvilág közti megfelelések az elsődlegesen fontosak, s a szereplők hitelessége sem a precíz alaposággal végzett transzponáláson múlik, hanem regénybeli interakcióikkal, azaz azzal mérhető, hogy mennyire képesek aktánsként szerepelni a regényen belül.

Dér Zoltán *Fecskelánya* ritkaság a maga nemében. Mert úgy próbál regény lenni, hogy közben megtartja dokumentum jellegét is. Nem a nagyközönségnek íródott fikatív vagy irodalmi levelek gyűjteményéből áll össze, hanem magánlevelekből és titkos feljegyzésekből. S éppen a kommunikáció intim volta miatt tehetjük fel a kérdést: mit is dokumentálnak ezek a feljegyzések? Azt, hogy a Kosztolányi-versekből és novellákból, regényekből megismert nőalak modellje hús-vér ember volt, emberi kvalitásokkal, s csak a költő világképében vált démonivá, a kegyetlenség jelképévé, a valóságban koraérett, mégis naiv gyereklány volt, aki gyakran értetlenül, kívülről szemlélte Kosztolányinak a kordivattól sem mentes „szenvédeseit” vagy lelki devianciáit? Ahhoz, hogy

ezeket a szövegeket dokumentumként a kutatómunkában fel tudjuk használni, nem csak az kell, hogy a szerzőséget megállapítsuk, s hogy a dátumok hitelesítsék őket, hanem az is, hogy „Kosztolányi világképéhez jelentős adalékként” szolgáljanak. Stílustörténeti szempontból érdekes lehet ugyan megfigyelni az impresszionista benyomások kavalkádját, mondatfűzését vagy egy-egy metaforának a frissességét. Kosztolányi leveleiben, az esetek többségében azonban a magánélet eseményeiről szóló tudósítások túltengenek: közli például érkezésének időpontját, részletezi a találkák helyét, utazásainak állomását. Művelődéstörténeti adatokkal a kislány, Lányi Hedda naplójában találkozunk, aki leírja, milyen koncerteket láthattak s ebből megtudhatjuk, hogy Szabadkának már a századelőn is volt zenekedvelő és -értő közönsége. S változatosan a családi értelmiségi közeg is körvonalazódik.

Egy-egy irodalmi alkotás modelljéről vagy az élethelyzetről, melyben született, nem árt tudomást vennünk. Az irodalomtörténetnek azonban nem feladata a költő magánéletének és műveinek összehasonlítása, vagy ilyen fajta relációk keresése. Ez esetben fontosabb lenne talán a Hedda-szerelem irodalmi mintáinak kiderítése és a költői szerep módosulása. Dér Zoltán könyve nem is mond ellent ennek a feltevésnek. Azzal ugyanis, hogy rámutat, a valóságos Hedda, a modell nem olyan volt, mint amilyennek például *A rossz baba karrierjéből* megismerhettük, hallgatólagosan kétségbe vonja az életrajzi tények relevanciáját.

Dér Zoltán módosította Lányi Hedda naplójának szövegét, hogy a történet szálai folyamatosan kapcsolódjanak. Regényesített tehát. (Mellékesen jegyezzük meg, hogy nem lett volna szentségtörés, ha az olvashatóság érdekében a kissé modorossá váló „de rég nem beszélgettem veled, kedves naplóm”-féle kezdésektől is „megtisztította” volna.) Csak ha így, regényként fogjuk fel Dér Zoltán könyvét, látjuk igazoltnak azt a törekvést, hogy Kosztolányi magánéletével ilyen beható részletességgel ismertessen meg bennünket. A napló és a levelek párhuzamos „futtatása” egyébként igen érdekes stílushatást eredményez: Hedda naív egyszerűsége és Kosztolányi szenvedélyessége disszonáns kicsengést kölcsönöz a *Fecskelánynak*. Kosztolányi érzékenységének tudható be, hogy az önmarcangolástól az istenítő csodálatig variálja az érzés megjelenítését, másrészt a „tiszta” szerelem, a lélek szerelme és a feifokozott érzékiség azok a pólusok, amelyek között tépelődik. Lányi Hedda lélekrajza is tanulságos. A hatásokra érzékenyen reagáló kislány lelki fejlődésrajza bontakozik ki előttünk — talán ez a legérdekesebb síkja a regénynek.

Regényhősökként azonban Kosztolányi is, Lányi Hedda is igen halvány. Márcsak azért is, mert életüknek, személyiségüknek csupán egyetlen vonatkozását domborítja ki a kötet: csupán a szerelemérzést variálja állhatatosan. S bármennyire is intim közlésekről olvashatunk, Kosz-

tolányi alakja is csak róla szerzett többi ismeretünk aktivizálásával jelenik meg előttünk. Mindent összevetve: érdekes lélektani adalék és kísérlet a *Fecskealány*, kamaszlányoknak való olvasmány.

TOLDI Éva

A VARÁZSLÓ SZÍNEVÁLTOZÁSAI

Rónay László: *„Ki volt ez a varázsló?”*, Móra Könyvkiadó, Budapest, 1985

Rónay László kötete dokumentumgyűjtemény. A forrásanyag és az idézett részletek megválasztásában mintha maga is Kosztolányi elvét követné, amikor Kosztolányi 1929-ben két fiatalemberről ír, aki ugyanarról a költőről készített doktori értekezést. Az egyik napestig a könyveket búja, elolvasta a költő minden sorát és a róla szóló kritikákat, s ilyen stílusú dolgozatot írt: „Lelke olyan, mint az eolhárfa, mely a legkisebb fuvallatra megrezdül, s csodálatosan zenélni kezd...” A másik diák felkereste az író minden ismerősét, barátját, azokat, akik bármilyen kapcsolatban álltak vele. Kikérdezgette őket a költő szokásairól, életmódjáról, s ezt írta: „Csak akkor dolgozik, amikor égetően szüksége van a pénzre. Minél jobban fizetik, annál őszintébben, merészebben, becsületesebben vall...” Arról, hogy kinek volt igaza, Kosztolányi így ír: „Voltaképp mindkét arcél sikerült. Mindkettőjüknek igaza van, tehát egyikőjüknek sincs igaza. A költőt nem a valóságban kell keresni, nem is a műveiben, hanem valahol a kettő között.”

Rónay László is valahol „a kettő között” igyekszik a dokumentumok megkomponálásával néhány jól eltalált vonást húzni a művésztől, az emberről, és az „emberművésztől”. Az elsőhöz Kosztolányi Dezsőné visszaemlékezései szolgáltak alapul. Sorai nyomán életre kel a kissé érzékeny idegrendszerű, haláltól rettegő kisfiú, a férj, az apa, a szerkesztő, s végül az ismét halálfélelemmel küzdő beteg.

Eszmei, világnézeti fejlődéséről, műveltségének és művészi érzékenységének kialakulásáról elsősorban maga Kosztolányi vall. Babitsnak és Juhász Gyulának írt levelei, tárcái, kritikái vázolják azt a szellemi távot, amelyet bejárt. Valóságos utazásairól pedig sohasem üres kézzel tért haza, ennek irodalmi díjra szánt összeggel, máskor a világirodalom legszebb gyöngyeivel ajándékozta meg azt a közeget, amely aztán idegenkedve, éles támadásokkal reagált alkotásaira, esztétikai, irodalmi vallomásaira.

A kötet harmadik rétege Kosztolányi írói pályáját tekinti át első szengéitől a már beszélni nem tudó beteg utolsó kézvonásáig. Irodalmi bírálatokból, a *Meztelenül* című kötet és az Ady-tanulmány körül 1929-